

TEORIE ČESKÝ JAZYK A LITERATURA

VÝUKOVÁ ŘADA

PREDICO

E-UČEBNICE VE FORMÁTU PDF

✓ PŘÍPRAVA NA JEDNOTNÉ
PŘIJÍMACÍ ŘÍZENÍ SŠ

✓ SHRUTÍ MLUVNICE
A LITERATURY

✓ VYTVOŘENO PODLE
POŽADAVKŮ CERMAT

edu

www.edufox.cz

Anotace

Děkujeme, že jste si na našem e-shopu www.edufox.cz vybrali právě tuto elektronickou učebnici. Věříme, že vám bude cenným průvodcem při překonávání studijních výzev.

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

*Všechna práva vyhrazena. Žádná část této elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.*

*Automatizovaná analýza textů nebo dat ve smyslu čl. 4 směrnice 2019/790/EU a použití této knihy k trénování AI jsou bez souhlasu nositele práv **zakázány**.*

Mgr. Markéta Honzová

PREDICO, TEORIE ČESKÝ JAZYK A LITERATURA

1. vydání

(c) Mercury Synergy s.r.o.

Foto na obálce (c) Mercury Synergy s.r.o.

Vydala Mercury Synergy s.r.o.

Antonína Petrofa 2104/9, 500 09 Hradec Králové

Formátování, editace a grafika: MUDr. Vojtěch Hrček

1. vydání, Hradec Králové 2025

Obsah

MLUVNICE (4)

1. Úvod do studia jazyka (5)

- 1.1 Jazyk a řeč (5)
- 1.2 Komunikace (6)
- 1.3 Jazyky přirozené a umělé (7)
- 1.4 Jazykovědné disciplíny (8)
- 1.5 Norma, úzus, kodifikace, jazykové příručky (11)
- 1.6 Jazyková kultura (12)

2. Čeština a další slovanské jazyky (14)

- 2.1 Klasifikace jazyků (14)
- 2.2 Praslovanština (15)
- 2.3 Slovanské jazyky (15)
- 2.4 Čeština (16)
- 2.5 Vývoj češtiny (17)

3. Útvary národního jazyka (21)

- 3.1 Útvary národního jazyka (21)
- 3.2 Spisovná čeština (21)
- 3.3 Nářečí a nadnářečí (22)
- 3.4 Obecná čeština (24)
- 3.5 Sociolekty (25)

4. Fonetika a fonologie (27)

- 4.1 Fonetika a fonologie (27)
- 4.2 Hlásky (28)
- 4.3 Suprasegmentální prvky (30)
- 4.4 Pravidla spisovné výslovnosti (31)

5. Pravopis (35)

- 5.1 Vývoj českého pravopisu (35)
- 5.2 Psaní i/y (38)
- 5.3 Psaní předpony s/z (42)
- 5.4 Psaní n/nn (44)
- 5.5 Psaní bě/bje, vě/vje, mě/mně (45)

- 5.6 Psaní ú/ů (46)
- 5.7 Psaní slov přejatých (47)
- 5.8 Psaní velkých písmen (49)
- 5.9 Interpunkce (50)

6. Morfologie (tvarosloví) (53)

- 6.1 Slovní druhy (53)
- 6.2 Mluvnické kategorie jmen (55)
- 6.3 Mluvnické kategorie sloves (58)
- 6.4 Podstatná jména (61)
- 6.5 Přídavná jména (66)
- 6.6 Zájmena (70)
- 6.7 Číslovky (74)
- 6.8 Slovesa (77)
- 6.9 Neohebné slovní druhy (82)
  - 6.9.1 Příslovce (82)
  - 6.9.2 Předložky (83)
  - 6.9.3 Spojky (84)
  - 6.9.4 Částice (84)
  - 6.9.5 Citoslovce (85)

7. Lexikologie (nauka o slovní zásobě) (86)

- 7.1 Slovo a jeho význam (86)
- 7.2 Významové vztahy mezi slovy (87)
- 7.3 Slovní zásoba (88)
- 7.4 Způsoby obohacování slovní zásoby (91)
- 7.5 Frazeologie (93)

8. Syntax (větná skladba) (95)

- 8.1 Věta a souvětí (95)
- 8.2 Druhy vět podle postoje mluvčího (96)
- 8.3 Věty podle členitosti (97)
- 8.4 Zvláštnosti větné stavby (98)
- 8.5 Odchylky od větné stavby (100)
- 8.6 Pořádek slov ve větě (101)
- 8.7 Syntaktické vztahy (103)
- 8.8 Věta jednoduchá a větné členy (105)
- 8.9 Polovětné konstrukce (110)
- 8.10 Souvětí (111)
- 8.11 Významové poměry (112)
- 8.12 Druhy vět vedlejších (114)
- 8.13 Řeč přímá, nepřímá, nevlastní přímá, polopřímá (116)

8.14 Valenční syntax (117)

8.15 Textová syntax (118)

LITERÁRNÍ TEORIE (121)

9. Úvod do literatury (122)

9.1 Literatura jako forma umění (122)

9.2 Písmo a jeho vývoj (125)

10. Systém literární tvorby (127)

10.1 Struktura literárního díla (127)

10.2 Literární formy (130)

10.3 Literární druhy (130)

10.4 Přehled literárních žánrů (131)

10.5 Veršová výstavba (134)

10.6 Tropy a figury (137)

ZDROJE (140)

MLUVNICE

1. Úvod do studia jazyka

1.1 Jazyk a řeč

Každý organismus komunikuje s okolím. Lidé k tomu využívají například prostředky vizuální (např. *piktogramy, mapy, plánky*) nebo akustické (např. *siréna, klakson, kostelní zvon*), ale především **řeč**. Ta je nejdokonalejším a nejsložitějším dorozumivacím prostředkem. Pomocí ní vyjadřujeme myšlenky, city a vůli, pojmenováváme věci a realitu jak objektivní (tu, která nás obklopuje a na jejíž podobě se shodne většina pozorovatelů), tak subjektivní (tu, která se odehrává uvnitř nás).

Každý přirozený **jazyk** vznikl proto, aby se mohli dorozumívat příslušníci určitého jazykového společenství. Učíme se mu od narození, obrazně ho označujeme jako **mateřský jazyk**, jelikož často právě matka je tím, kdo nás ho učí. Vývoj řeči vždy šel ruku v ruce s vývojem společnosti (nové objevy či činnosti vyžadují nová pojmenování). Stejně tak jako ostatní oblasti života a světa je i **jazyk** podrobován zkoumání. Mezi základní pojmy moderní jazykovědy, kterou založil **Ferdinand de Saussure** [ferdinan d sósýr], patří **jazyk a řeč**.

Jazyk

- Označován jako *langue* [lang],
- Abstraktní systém znaků a pravidel jejich užívání k smysluplnému projevu,
- Je uložen v myslích uživatelů,
- Stojí v pozadí vytváření promluv,
- Nástroj myšlení a dorozumění,
- Odráží vývoj společnosti.

Řeč

- Označována jako *parole* [parol],
- Je realizací *langue* – jedná se o použití jazykových prostředků ke komunikaci, o konkrétní využití jazyka,
- Schopnost člověka vyjadřovat myšlenky pomocí artikulovaných zvuků a grafických značek,
- Je člověku vrozena.

Funkce jazyka

- **Dorozumivací (komunikativní):**
  - Vzájemné poskytování a sdělování informací,
  - Základní funkce jazyka.
- **Výzvolá (apelová):**
  - Výzva směrem k posluchači, která ho má přinutit k činnosti,
  - *Např. Až půjdeš do kuchyně, přines brambůrky.*

- **Expresivní (emotivní):**
  - Vyjádření fyzického / psychického stavu mluvčího.
- **Národně reprezentativní:**
  - Zastupuje národ a jeho kulturu.
- **Estetická:**
  - S jazykovými prostředky je nakládáno tak, aby působily esteticky (vzbuzovaly pocity krásna, *např. v poezii*).
- **Myšlenková (mentální):**
  - Formulace obsahu vědomí, jazyk je prostředek myšlení (bez jazyka bychom nemohli formulovat své myšlenky).
- **Metajazyková:**
  - Pomocí jazyka popisujeme jazyk.

1.2 Komunikace

Komunikace (z lat. *communicare* – sdílet) je proces předávání informací. U člověka k ní často dochází pomocí jazyka, což je vlastnost, kterou se liší od zvířat.

Druhy komunikace

- **Verbální:**
  - Z lat. *verbum* – slovo,
  - Použití slov jak v psané, tak mluvené podobě.
- **Neverbální:**
  - Mimika – výraz obličeje,
  - Gestika – pohyby rukou,
  - Kinezika – pohyby dalších částí těla,
  - Haptika – doteky,
  - Posturologie – postoj těla,
  - Proxemika – vzdálenost mezi účastníky komunikace,
  - Paralingvistika – mimojazykové prostředky (hlasitost řeči, intonace, výška hlasu, plynulost řeči, výslovnost aj.).
- **Verbálně neverbální:**
  - Kombinace výše uvedeného,
  - *Např. řeč a obraz (mapa, komiks), řeč a hudba (muzikál, rádio).*

Komunikační proces

Informace putuje od komunikátora ke komunikantovi skrze komunikační kanál (*ovzduší, papír aj.*) ve formě signálu (*hláska, písmeno*). Tuto informaci komunikátor kóduje (*pomocí jazyka*) a komunikant ji posléze dekóduje (*dešifruje, interpretuje*) a reaguje na ni. Toto vše se odehrává během určité komunikační situace (*za určitých podmínek*). Během komunikace může dojít k řadě chyb, které mohou být způsobeny různými faktory negativně ovlivňujícími celý komunikační proces (*tzv. komunikační šum*), *např. použitím nevhodného kódu (jazyka, slova či významu slova neznámého pro příjemce), zdravotními problémy, předsudky nebo hlukem.*

Obě strany komunikačního procesu mohou být označovány různými termíny. Pro úplnost je zde uveden jejich přehled:

- **Komunikátor:** produktor, autor sdělení, mluvčí, pisatel.
- **Komunikant:** adresát, příjemce, recipient, posluchač, čtenář.

1.3 Jazyky přirozené a umělé

Na světě existuje 3 500 až 7 000 jazyků. Přesný počet nelze určit, jelikož neustále zanikají nebo jsou nově objevovány. Některé z nich mají miliony uživatelů, jiné jen stovky. V mnoha jazycích se vydělují také různé dialekty, které dále přispívají k jazykové rozmanitosti.

Jazyk přirozený

- Jazykový systém sloužící k mezilidské komunikaci,
- Vznikl přirozeným vývojem mezi příslušníky společnosti za účelem běžné komunikace,
- Má mluvenou i psanou podobu,
- Psaná je vývojově mladší a odráží podobu mluvenou, která je fakticky mateřským jazykem každého mluvčího,
- Někteří jedinci mají více než jeden mateřský jazyk, *např. jelikož vyrůstají v národnostně smíšené rodině:*
  - Dva jazyky – jedinec je potom bilingvní,
  - Tři jazyky – trilingvní,
  - Jedinec, který umí více jazyků (jejich přesný počet není stanoven), je polyglot.
- **Jazyk národní:**
  - Společný příslušníkům jednoho národa nebo etnika,
  - Jeden ze znaků národa, reprezentuje ho, je jeho symbolem,
  - Zahrnuje mluvenou i psanou podobu a všechny dialekty a vrstvy jazyka (knižní jazykové prostředky, slangismy aj.),
  - Jeden jazyk může být sdílen několika národy (*např. angličtina – Angličané, Američané, Australané, Kanadčané aj.*),
  - Některé národy používají více jazyků (*např. Švýcaři – němčina, francouzština, italština, rétorománština*).
- **Jazyk kmenový:**
  - Jazyk společný příslušníkům společenství, které není národem.
- **Jazyk úřední:**
  - Jazyk stanovený zákonem jako ten, v němž je vedena oficiální komunikace s úřady a dalšími státními institucemi.

Jazyk umělý

- Nevyvinul se přirozeně, ale byl vytvořen záměrně s ambicí stát se celosvětovým dorozumívacím prostředkem.
- Nejznámějším umělým jazykem je **esperanto**:
  - Vytvořeno varšavským lékařem **L. L. Zamenhofem** roku 1887,
  - Jeho základem jsou převážně románské a germánské jazyky,
  - Jeho mluvnice se zakládá na 16 pravidlech,
  - Odhaduje se, že ho ovládá 100 000 – 2 000 000 mluvčích.

- **Volapük:**
  - Autorem je Švýcar **J. M. Schleyer**,
  - O osm let starší než esperanto, které ho vytlačilo, jelikož volapük byl příliš složitý.
- **Okcidentál (interlingue, novial):**
  - Vznikl ve 20. letech 20. století,
  - Tvoří ho internacionalismy (*tedy slova mezinárodní, které jsou většinou řeckého a latinského původu, např. medicína, nacionální, preparovat*).
- **Znaková řeč neslyšících.**
- **Programovací jazyky:**
  - *Např. Basic, Fortran, Pascal, C++.*
- **Námořní vlajková abeceda:**
  - Používání různých barev a tvarů,
  - Světelné signály.
- **Matematické, fyzikální, chemické znaky.**
- **Desetinná soustava Deweyova, sloužící k označování knih podle žánrů.**
- **Jazyky fiktivní vytvořené pro literární či filmové účely:**
  - *Klingonština (ze seriálu Star Trek, jejím autorem je jeden z herců),*
  - *Jazyky Středozeří od J. R. R. Tolkiena (sindarština, quenijština aj.),*
  - *Newspeak (jazyk z antiutopického románu 1984 od G. Orwella),*
  - *Ptydepe (jazyk z absurdních dramát V. Havla).*

Jazyk světový

- Jazyk, jež užívá více než 60 milionů lidí,
- Používá se v mezinárodní komunikaci, obchodu, vědě, diplomacii a kultuře,
- Je používán jako **lingua franca** – společný jazyk mezi lidmi, kteří nesdílejí jiný jazyk,
- Patří sem angličtina, španělština, mandarínština, arabština, francouzština, ruština nebo portugalština.

Jazyk živý

- Stále se používá a vyvíjí.

Jazyk mrtvý

- Jazyk, jehož rodilí mluvčí vymřeli,
- *Např. latina, sanskrť, pruština, staroslověnština aj.*

1.4 Jazykovědné disciplíny

Jazykověda čili lingvistika

- Z lat. *lingua* – jazyk,
- Společenská věda, která se zabývá jazykem a jeho užíváním,
- Analyzuje, popisuje a vykládá jazykové jevy,
- Zkoumá vznik, vývoj, stavbu a funkci jazyka.

Jazyk je systém, který se dělí na různé roviny, které jsou zobrazeny v následující pyramidě. Jednotky nižší se podílejí na výstavbě jednotek vyšších (*např. hlásky tvoří slova, z nich jsou utvářeny věty*) a každá rovina je zkoumána různými jazykovědnými disciplínami.

1. Foneticko-fonologická rovina, pravopis:

- Zvuková stránka jazyka (*hláskosloví*), modulace řeči, artikulace,
- Nejmenší vydělitelnou jednotkou mluvené podoby jazyka je hláska a psané podoby písmeno, proto sem lze zařadit také písemnou stránku jazyka (*vznik, vývoj a pravidla písemných zápisů, druhy písma*).
- **Fonetika:**
  - Věnuje se akustické stránce řeči – zvukové podstatě hlásek, artikulaci, stavbě a činnosti mluvidel, spojování zvukových jednotek do vyšších celků,
  - Základní jednotka – hláska.
- **Fonologie:**
  - O funkci hlásek v proudu řeči,
  - Základní jednotka – foném (*nejmenší jednotka schopná rozlišit význam*).
- **Ortoepie:**
  - Nauka o spisovné výslovnosti.
- **Ortografie:**
  - Pravopis, pravidla používání písma ve spisovném písemném projevu.

2. Morfologická rovina:

- Na této rovině jsou zkoumána slova a jejich tvary.
- **Morfologie (tvarosloví):**
  - Nauka o slovních druzích a jejich klasifikaci, o tvarech slov (*skloňování, časování, stupňování*) a mluvnických kategoriích (*např. pád, číslo, rod*).
- **Morfematika:**
  - Nauka o morfémech (*nejmenších částech slova, které jsou dále nedělitelné a mají význam a tvar*), tedy zjednodušeně lze říct, že se jedná o „nauku o stavbě slova“.
  - Morfémy se dělí na lexikální (*pojmenovávají věci, děje nebo osoby, např. knih-a*) a gramatické (*vyjadřují mluvnické významy, jako je rod, číslo či osoba, např. knih-a, čt-u*).

3. Syntaktická rovina:

- Předmětem je věta, souvětí a také text.
- **Syntax (skladba):**
  - Nauka o větě a souvětí a jejich stavbě, o větných členech, o vztazích mezi slovy ve větě a mezi větami v souvětí, o správném slovosledu.
  - Spolu s morfologií tvoří gramatiku (mluvnici).
- **Nadvětná syntax:**
  - Zkoumá stavbu celků vyšších než věta.

4. Lexikálně-sémantická rovina:

- Tuto rovinu tvoří lexikum (*slovní zásoba*) a významy jeho jednotek.

- **Lexikologie:**
    - Nauka o slovní zásobě (*lexiku*) a jejím užívání.
    - Základní jednotka slovní zásoby: **lexém** (*slovo, ustálené slovní spojení*).
  - **Slovotvorba:**
    - Derivologie, stojí na pomezí morfologie a lexikologie.
    - Nauka o způsobech tvoření nových slov (*odvozování, skládání, zkracování*).
  - **Lexikografie:**
    - Nauka o tvorbě slovníků (*lexikonů*).
  - **Sémantika:**
    - Nauka o významech slov (*jednoznačnost, mnohoznačnost aj.*).
  - **Frazeologie:**
    - Nauka o frazémeh (o *obrazných, ustálených slovních spojeních*).
    - Zkoumá rčení, přísloví, pořekadla, pranostiky, přirovnání apod. (*např. být páté kolo u vozu; kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá*).
  - **Etymologie:**
    - Nauka o původu slov a slovních spojení, *např. červen – ze staročeského črven, z praslovanského чьрвьнь*.
  - **Onomastika:**
    - Nauka o vlastních jménech, jejich původu, funkci a tvoření.
5. **Rovina textu:**
- **Textová lingvistika:**
    - Jejím předmětem je významová a formální výstavba textu, textová koherence (*logické uspořádání textu*).
6. **Stylistická rovina:**
- **Stylistika:**
    - Nauka o mluveném a psaném projevu.
    - Věnuje se stylu (*slohu*), výběru, použití, uspořádání jazykových prostředků v určitém slohovém útvaru podle zaměření a cíle projevu.

Další jazykovědné disciplíny

- **Pragmatika:**
  - Pragmatická lingvistika spojuje poznatky z lingvistiky a filozofie.
  - Předmětem jejího zkoumání je řeč a záměr člověka při její realizaci, dále také komunikační situace a způsob interpretace textu.
- **Historická mluvnice:**
  - Zkoumá vývoj jazyka a jeho fáze.
- **Dialektologie:**
  - Zabývá se nářečími (*dialekty*).
- **Komparatistika (srovnávací mluvnice):**
  - Věda zkoumající o historické souvislosti mezi příbuznými jazyky.
- **Filologie:**
  - Věnuje se nejen jazykům, ale také literatuře v nich psané a kulturním a historickým souvislostem.

- **Slavistika:**
  - Její zakladatel – **Josef Dobrovský**.
  - Věnuje se slovanským jazykům a jejich kulturám.
- **Bohemistika:**
  - Zabývá se českým jazykem a literaturou, dějinami a kulturou.
  - Založil ji **Josef Dobrovský**, dále ji rozvíjeli další jazykovědci národního obrození, především **Josef Jungmann**.
- **Germanistika:**
  - Zkoumá němčinu a kulturu německy mluvících národů.

Interdisciplinární obory:

- **Filozofie jazyka:**
  - Řeší obecné otázky o jazyce, vztah jazyka, myšlení a skutečnosti.
- **Psycholingvistika:**
  - Věnuje se vztahu jazyka a psychiky (*např. vliv psychiky na produkci a porozumění řeči, osvojování jazyka dětmi aj.*).
- **Neurolingvistika:**
  - Zkoumá poruchy řeči způsobené poškozením mozku (*např. afázie, dysfázie, dyslálie aj.*).
  - Jedná se spíše o lékařský než lingvistický obor.
- **Jazykověda synchronní (popisná):**
  - Studuje jazyk v určitém období, většinou v současnosti.
- **Jazykověda diachronní (historická):**
  - Zkoumá jazyk z hlediska jeho vývoje.

1.5 Norma, úzus, kodifikace, jazykové příručky

Lingvisté usilují o zaznamenání (*kodifikaci*) jazykové **normy** (*soubor jazykových prostředků, které jsou jazykovým společenstvím pravidelně užívány a považovány za závazné*) v příručkách. Někteří tak činí za účelem ji studovat a popsat (*deskriptivní přístup*) a jiní s cílem stanovit, jak by jazyk měl vypadat (*preskriptivní přístup*).

Preskriptivní přístup vychází z přesvědčení, že jazyk je třeba regulovat, vylepšovat nebo zbavovat nevhodných jevů. Naráží na **úzus** uživatelů jazyka (*ustálený způsob užívání jazykových prostředků v určité době a prostředí*), který kodifikace nemusí ovlivnit. *Např. od července 2023 je kodifikována jako správná varianta slova „štrúdl“, ačkoliv dříve se připouštěl jen zápis „štrúdl“. Někteří mluvčí ale tuto možnost nezaznamenali a stále považují za jedinou správnou podobu s „ú“. Jiní ani dříve netušili, jak toto slovo napsat pravopisně správně. Další zase nově kodifikovanou variantu s „ů“ odmítají, jelikož ji považují za ústupek chybující části populace.*

Pro každého uživatele jazyka je výhodou znát **kodifikační příručky** (*tedy publikace stanovující správnou podobu jazyka*), mohou totiž být pomocníkem při tvorbě psaných i mluvených projevů.

- **Pravidla českého pravopisu (PČP):**
  - Tato publikace je ve školním prostředí považována za prestižní kodifikační příručku, ale jen v případě, že pochází od kolektivu autorů Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky,
  - Dodržování pravidel pravopisu je obecně chápáno jako závazné i mimo oblast školství, ačkoliv v Česku neexistuje jazykový zákon, který by uživatele češtiny zavazoval tato pravidla dodržovat.

- **Česká mluvnice:**
  - Práce z roku 1951 od autorů **Bohuslava Havránka** a **Aloise Jedličky** je zatím poslední kodifikační příručkou týkající se české gramatiky,
  - Tito jazykovědci stojí také za **Stručnou mluvnici českou**.

Absence jazykového zákona působí, že ostatní příručky jsou **deskriptivní** (*popisují aktuální jazykovou normu*) a míra jejich závaznosti se odvíjí od prestiže jejich autorského kolektivu nebo vědecké instituce, pod jejímž patronátem příručka vzniká. Týká se to například publikací:

- **Slovník spisovné češtiny (SSČ)**
- **Slovník spisovného jazyka českého (SSJČ)**
- **Akademický slovník cizích slov (ASCS)**
- **Mluvnice češtiny**
- **Skladba spisovné češtiny** aj.

Významným zdrojem informací o češtině je **Internetová jazyková příručka**, kterou tvoří a spravuje Ústav pro jazyk český AV ČR a z níž čerpá **Akademická příručka českého jazyka**. Obě se věnují pravopisu, výslovnosti, slovo tvorbě, morfologii a syntaxi, ale také formální úpravě písemností a jazykové etiketě. Obsahují odkazy na **Český národní korpus**, což je elektronický soubor psaných i mluvených projevů mapující používání češtiny.

Podoba oficiálních a administrativních písemností je stanovena pomocí **ČSN** (*českých technických norem*).

1.6 Jazyková kultura

Jazyková kultura označuje úroveň jazykového vyjadřování, kultivování jazyka a péči o něj. Její stav utváří jak **jazykovědci** (*kodifikací*), tak sami uživatelé, na něž má vliv jazyková výchova. K té dochází především ve škole, přispívá k ní ale také kvalitní četba a kultivované projevy v médiích, velkou roli hraje také podnětné rodinné prostředí a snaha a zodpovědnost mluvčích samých. Promítá se do všech jazykových stylů, situací a projevů.

Jazykové vyjadřování podléhá také normám společenského chování, jelikož jazyk je hlavní prostředek dorozumívání mezi dvěma a více jedinci. Osobnost jedince se promítá do způsobu jeho vyjadřování, a pokud některý mluvčí porušuje jazykovou normu danou pro komunikační situaci, může být považován za nevychovaného, nezdvořilého apod.

Požadavky na mluvčí a jejich projevy:

- **Jazyková správnost** – projev je ve shodě se spisovnou normou na všech rovinách (*pravopis, výslovnost, tvarosloví, skladba, slovní zásoba*), tato zásada je těsně provázaná s vhodností – v některých komunikačních situacích není nutné ani vhodné vyjadřovat se jazykově správně (*např. v hospodě s kamarády, pokud to není norma dané společenské skupiny*).
- **Vhodnost** – jsou použity jazykové prostředky, které odpovídají komunikační situaci (*např. při rozhovoru se zákazníkem je vhodné vyhnout se vulgarismům či jiným expresivním výrazům*).
- **Přiměřenost** – složitost či délka projevu a jazykové prostředky jsou voleny s ohledem na adresáta (*např. při výuce na prvním stupni učitel nebude používat odborné výrazy cizího původu*).
- **Srozumitelnost a jasnost** – souvisí s předchozím bodem, opět je třeba zohledňovat osobnost, úroveň myšlení, věk či míru znalostí adresáta.
- **Vytríbenost** – dodržování náležitostí a normy pro daný útvar a funkční styl.
- **Výstižnost** – autor projevu se drží svého záměru a tématu a je schopen vyjádřit se stručně a přesně.
- **Působivost a přesvědčivost** – očekává se v publicistickém či uměleckém stylu.
- **Pestrost použitých jazykových prostředků a originalita** – vyžadovány především v uměleckém stylu a ve školním prostředí, ale promítají se do jiných komunikačních situací (*např. inzerát na seznamce nebo projev při loučení žáků devátých tříd*).

V historii se **jazykové kultuře** věnovali už antičtí řečníci a od středověku také **puristé**. Tito „brusiči jazyka“ usilovali o jeho „očistění“ od cizích vlivů, v českém prostředí především od **germanismů**. Nahrazovali proto slova cizího původu **neologismy** (*nově utvořenými slovy*) nebo **kalky** (*doslovnými překlady slov*). Některé z nich do slovní zásoby přešly, jiné nikoliv, a to většinou z těchto důvodů:

- Jimi utvořené slovo nerespektovalo pravidla české slovo tvorby.
- Výraz cizího původu již byl ve slovní zásobě zavedený.

Ve 20. století se členové **Pražského lingvistického kroužku** proti **purismu** vymezili a definovali **jazykovou kulturu** tak, jak ji známe dnes.

Zdroje

MLUVNICE:

KNIŽNÍ ZDROJE

ADÁMKOVÁ, Petra a ČELIŠOVÁ, Olga. *Komunikace v českém jazyce pro střední školy*. Brno: Didaktis, c2013-c2014. ISBN 978-80-7358-229-6.

CVRČEK, Václav. *Mluvnice současné češtiny*. Vydání druhé. V Praze: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2812-7.

ČECHOVÁ, Marie. *Čeština – řeč a jazyk*. 3., rozš. a upr. vyd. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7235-413-9.

ČERNÝ, Jiří. *Úvod do studia jazyka*. Olomouc: Rubico, 1998. ISBN 80-85839-24-5.

HAVRÁNEK, Bohuslav a JEDLIČKA, Alois. *Stručná mluvnice česká: [učebnice pro základní školy: upravené vydání podle nových Pravidel českého pravopisu z r. 1993]*. Vyd. 26., ve Fortuně 2. Praha: Fortuna, 1998. ISBN 80-7168-555-0.

KALUŽÍK, Jaroslav; ŠTRPKOVÁ, Kateřina; SOBOLOVÁ, Zdeňka; PECHOVÁ, Jiřina; JEDLIČKOVÁ, Lenka et al. *Český jazyk: pro 1. ročník středních škol*. Praha: Taktik, 2019. ISBN 978-80-7563-165-7.

KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; RUSÍNOVÁ, Zdenka a GREPL, Miroslav. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. [i.e. 4. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012. ISBN 978-80-7106-624-8.

SOCHROVÁ, Marie. *Český jazyk v kostce: pro střední školy*. 2. vyd. *V kostce (Fragment)*. Praha: Fragment, 2009. ISBN 978-80-253-0950-6.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

atlaso.cz

cja.ujc.cas.cz

clanky.rvp.cz

czechency.cz

cz-test.cz

encyklopedieknihy.cz

is.muni.cz

is.slu.cz

komunikacnivychova.upol.cz

korpus.cz

lupomesky.cz

prirucka.ujc.cas.cz

ptejteseknihovny.cz

slideplayer.cz

umimecesky.cz

wikisofia.cz

wikipedie.org

LITERÁRNÍ TEORIE:

KNIŽNÍ ZDROJE

ANDREE, Lukáš. *Literatura pro 4. ročník středních škol*. Brno: Didaktis, c2010. ISBN 978-80-7358-149-7.

ANDREE, Lukáš. *Literatura pro 4. ročník středních škol*. Brno: Didaktis, c2010. ISBN 978-80-7358-150-3.

ANDREE, Lukáš; ŠELEŠOVSKÁ, Ivana a ŠEBELOVÁ, Lenka. *Literatura pro 3. ročník středních škol*. Brno: Didaktis, c2009. ISBN 978-80-7358-135-0.

ANDREE, Lukáš; ŠELEŠOVSKÁ, Ivana a ŠEBELOVÁ, Lenka. *Literatura pro 3. ročník středních škol*. Brno: Didaktis, c2009. ISBN 978-80-7358-136-7.

BALAJKA, Bohuš. *Přehledné dějiny literatury. 2.*, upr. vyd. Maják (Státní pedagogické nakladatelství). Praha: SPN, 1992. ISBN 80-04-25316-4.

BAUER, Alois. *Literatura na dlani: přehled světové a české literatury s ukázkami textů*. Na dlani. Olomouc: Rubico, 2001. ISBN 80-85839-69-5.

BLÁHOVÁ, Renata a ŠELEŠOVSKÁ, Ivana. *Literatura pro 1. ročník středních škol*. Brno: Didaktis, c2008. ISBN 978-80-7358-115-2.

GRÜNHUTOVÁ, Petra; JINDRÁČKOVÁ, Michaela; MÁCHA, Petr; HORKÁ, Vladimíra a KRÁLOVÁ, Veronika. *Hravý dějepis 6: pravěk a starověk: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP*. Praha: Taktik, [2015-2016]. ISBN 978-80-87881-75-0.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

cesky-jazyk.cz
ctenarskydenik.cz

czechency.org
databazeknih.cz

dejepis.com
dotyk.cz

edisco.cz
encyklopedie.soc.cas.cz

ff.cuni.cz
iRozhlas.cz
is.muni.cz

karelcapek.cz
katerina-tuckova.cz

pravopisne.cz
ptejteseknihovny.cz

rozbor-dila.cz
stoplusjednicka.cz

temata.rozhlas.cz
theses.cz

wikipedia.cz
wikisofia.cz

Mgr. Markéta Honzová

PREDICO, TEORIE ČESKÝ JAZYK A LITERATURA

1. vydání

(c) Mercury Synergy s.r.o.

2025